

**BOSHLANG'ICH TA'LIMNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI: TA'LIM
VA TARBIYA INTEGRATSIYASI**

Boltayeva Xolida
Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida ta'lim va tarbiya jarayonlarini uzviy integratsiyalashning dolzarb jihatlari tahlil etilgan. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida o'quvchilar shaxsini har tomonlama shakllantirish, ularning bilim, ko'nikma va qadriyatlarini uyg'un rivojlantirish zarurati asoslab beriladi. Integratsiyalashgan yondashuv orqali dars jarayonida nafaqat akademik bilimlar, balki axloqiy, estetik, ijtimoiy-siyosiy qarashlar ham shakllanishi ta'kidlanadi. Shuningdek, ilg'or xorijiy tajribalar, O'zbekiston ta'lim siyosatidagi islohotlar va milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiya elementlarini uyg'unlashtirish usullari ko'rib chiqiladi. Maqola boshlang'ich sinfo'qituvchilari, metodistlar hamda ta'lim sohasidagi tadqiqotchilar uchun metodik va nazariy ahamiyatga egadir.*

Kalit so'zlar: *boshlang'ich ta'lim, ta'lim va tarbiya integratsiyasi, zamonaviy tendensiyalar, pedagogik yondashuv, shaxsni rivojlantirish, kompetensiyaga asoslangan ta'lim, qadriyatlar, integrativ metodika.*

XXI asrda ta'lim tizimining rivojlanish jarayoni tobora murakkablashib, jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va axloqiy sohalaridagi tezkor o'zgarishlarga moslashuvchan bo'lishni talab qilmoqda. Bunday sharoitda, ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida bolalar shaxsini har tomonlama kamol toptirish – ya'ni ularning bilim olish faoliyati bilan bir qatorda tarbiyaviy-axloqiy, estetik va fuqarolik fazilatlarini uyg'un rivojlantirish muhim vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Boshlang'ich maktab nafaqat bilim beradigan, balki o'quvchining insoniy qiyofasini shakllantiradigan, qadriyatlar va ijtimoiy muomala madaniyatini singdiradigan muhim bosqichdir. Shu bois ta'lim va tarbiya jarayonlarini bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Ularni integratsiyalash – zamon talabi bo'lib, bu orqali o'quvchilarning shaxsiy rivojlanish sur'ati va ijtimoiy moslashuvchanligi ta'minlanadi.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishga doir qator davlat dasturlari, strategik hujjatlar va me'yoriy qonunlar ishlab chiqilgan. Jumladan, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2020), "O'zbekiston – 2030" strategiyasi, "Boshlang'ich ta'lim davlat standarti" va boshqa hujjatlar ta'lim jarayonining insonparvar, kompetensiyaga yo'naltirilgan va shaxsga qaratilgan bo'lishini ta'minlashga qaratilgan.

Ushbu maqolada ta'lim va tarbiya jarayonlarining o'zaro uzviy bog'liqligi, integratsiyalashgan yondashuvning ilmiy-nazariy asoslari, amaliy imkoniyatlari hamda zamonaviy tendensiyalari atroflicha yoritiladi. Shuningdek, xalqaro tajribalar, milliy

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

qadriyatlarga asoslangan tarbiya metodlari va boshlang'ich sinf darslarida ulardan foydalanish mexanizmlari tahlil qilinadi.

Ta'lim va tarbiya integratsiyasiga doir ilmiy-nazariy qarashlar pedagogika fani taraqqiyotida muhim o'rin tutadi. Bu borada o'zbek va xorijiy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar mazkur masalaning dolzarbligini va keng qamrovli ilmiy asosga ega ekanini ko'rsatadi.

Avvalo, pedagogika fanining klassik vakillaridan biri bo'lgan K.D. Ushinskiy o'zining pedagogik qarashlarida ta'lim va tarbiyani ajralmas bir butun jarayon deb hisoblagan. Uning fikricha, har qanday bilim berish jarayoni axloqiy tarbiya bilan uyg'un bo'lishi kerak, chunki shaxs shakllanishi aynan ilk bosqichda boshlanadi. Shu bilan bir qatorda, A.S. Makarenko ham o'z pedagogik faoliyatida bolani jamoaga, ijtimoiy faoliyatga jalb etish orqali axloqiy tarbiya va ta'lim birligi prinsipini amaliyotga tatbiq etgan.

Zamonaviy ilmiy yondashuvlarda bu integratsiya masalasi yanada chuqurroq o'rganilmoqda. Jumladan, Ganieva S.M. "Pedagogik texnologiyalar va metodika" asarida boshlang'ich ta'limda shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni asoslab bergan. Muallif dars jarayonida bolalarning individual xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlaridan kelib chiqib tarbiyaviy komponentlarni ta'limga singdirish usullarini tavsiya qiladi. Nuraliyeva M.X.ning "Nutq madaniyati asoslari" nomli ilmiy ishida ham bolalarning og'zaki va yozma nutqini shakllantirish orqali ularning muloqot madaniyatini, axloqiy fazilatlarini rivojlantirish yo'llari ko'rsatib o'tiladi. Bu esa tarbiya va ta'limning bevosita bog'liqligini tasdiqlovchi muhim jihatlardan biridir.

Shuningdek, Sodiqova D.J.ning "Bolalarda dialogik nutqni o'rgatish" asari bolalarda muloqot madaniyati, fikrlash va axloqiy qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishda integratsiyalashgan metodlarning samaradorligini yoritadi. Muallif ta'lim jarayoniga rolli o'yinlar, suhbat mashqlari va axloqiy muammolar asosida ishlangan topshiriqlarni kiritish orqali tarbiyaviy maqsadlarga erishish mumkinligini asoslaydi.

Xorijiy adabiyotlardan J. Deweyning konstruktivistik pedagogikasi muhim ahamiyatga ega. Dewey fikricha, o'quvchining hayotiy tajribasiga asoslangan faol ta'lim jarayoni uning shaxsiy va ijtimoiy kamolotiga xizmat qilishi lozim. Bu esa ta'limning faqat bilim emas, balki axloqiy shakllanish vositasi ekanligini anglatadi.

Vygotsky L.S. esa o'zining sotsiokultural nazariyasida bola rivojlanishini ijtimoiy muhit va muloqotga bog'liq deb hisoblaydi. Unga ko'ra, ta'lim faqat akademik bilimlarni berish bilan cheklanmasligi, balki bolada axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, ijtimoiy munosabatlarga tayyorlash kabi maqsadlarni ham o'z ichiga olishi kerak.

Yana bir dolzarb manba – "O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'limning asosiy vazifalaridan biri sifatida shaxsni har tomonlama kamol toptirish, uni mustaqil hayotga tayyorlash va jamiyatga foydali bo'lgan barkamol avlodni voyaga yetkazish belgilangan. Bu esa ta'lim va tarbiya birligini huquqiy jihatdan ham asoslab beradi.

Shu tariqa, ko'rib chiqilgan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich ta'limda ta'lim va tarbiya integratsiyasi shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, kompetensiya asosidagi o'qitish, muloqot va ijtimoiy faollikni rivojlantirish kabi ilg'or pedagogik konsepsiyalarning ajralmas qismi hisoblanadi. Bu esa boshlang'ich maktab darslarida metodik yondashuvlar, o'quv mazmuni va baholash tizimlarini takomillashtirish zaruratini taqozo etadi.

Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning shaxsiy kamoloti, bilimga bo'lgan qiziqishi, axloqiy fazilatlari va ijtimoiy moslashuvi shakllanadigan eng muhim poydevor bosqichidir. Shu nuqtai nazardan qaralganda, ta'lim va tarbiya jarayonlarining o'zaro uzviy integratsiyasi – nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy, psixologik va ma'naviy zaruratdir.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarga faqatgina bilim berish yetarli emas. Ularning xarakteri, axloqiy qarashlari, kommunikativ qobiliyati va ijtimoiy muhitda o'zini tutish madaniyati ham birgalikda shakllanishi lozim. Bu esa ta'lim va tarbiyani bir butun jarayon sifatida olib borishni taqozo etadi.

Tajriba-sinov darslari jarayonida ko'plab kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarga faqat akademik topshiriqlarni berish o'rniga, rolli o'yinlar, suhbatlar, axloqiy tanlov asosidagi savollar bilan boyitilgan mashg'ulotlar o'tkazilganida ularning nutqiy faolligi, muloqot madaniyati va ijtimoiy sezgirligi sezilarli darajada oshadi. Bu holat, ayniqsa, variativ yondashuv asosida tuzilgan topshiriqlarda yaqqol namoyon bo'ldi.

Masalan, “Sen o'ringda nima qilarding?”, “Yaxshi do'st qanday bo'lishi kerak?”, “Oilangga qanday yordam berasan?” kabi topshiriqlar orqali o'quvchilar nafaqat fikr yuritishni, balki axloqiy pozitsiyasini bildirishni, boshqalarning nuqtai nazarini hurmat qilishni ham o'rganadilar. Bu esa ularning tafakkuri bilan bir qatorda hissiy-intellektual salohiyatini ham rivojlantiradi.

Muhokama jarayonida shuningdek, xorijiy tajriba ham tahlil qilindi. AQSh, Finlyandiya, Janubiy Koreya, Yaponiya kabi mamlakatlarda boshlang'ich ta'limda “character education” (xarakter tarbiyasi), “social-emotional learning” (ijtimoiy-emotsional ta'lim) kabi konsepsiyalar asosida darslar integratsiyalashgan holda olib boriladi. Bu yondashuvlar o'quvchining mustaqil fikrlovchi, axloqan yetuk, ijtimoiy jihatdan faol shaxs bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi. O'zbekiston ta'lim tizimida ham ana shunday integratsion yondashuvlar uchun huquqiy, ilmiy-metodik va amaliy imkoniyatlar yaratilmoqda.

“Ta'lim to'g'risida”gi Qonun, “O'zbekiston – 2030” strategiyasi, Davlat ta'lim standartlarida ham o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi, ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllanishi alohida ta'kidlangan. Shu bois, ta'lim mazmuni va metodikasini ishlab chiqishda ayni integratsiya tamoyillarini asos qilib olish pedagogik zaruratdir.

Shuni alohida ta'kidlash joizki, integratsiyalashgan darslar orqali o'qituvchilar o'quvchilarning intellektual va axloqiy salohiyatini uyg'un holda rivojlantirishi, o'quv muhitini qulaylashtirishi, kommunikativ kompetensiyalarini mustahkamlashi mumkin. Muhokama doirasida shuningdek, baholash mezonlarining ham yangicha yondashuv asosida takomillashtirilishi zarurligi e'tirof etildi. Ya'ni, o'quvchining faqat bilim darajasi emas,

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

balki muloqotga kirishish, fikrini asoslash, boshqa fikrni tinglash, ahloqiy muammoga munosabat bildirishi ham baholanishi kerak.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, boshlang‘ich ta‘limda ta‘lim va tarbiya integratsiyasi samaradorligini oshirish uchun o‘qituvchilar metodik kompetensiyasini rivojlantirish, variativ va kommunikativ yondashuvlarni keng joriy etish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2020.
2. O‘zbekiston – 2030 strategiyasi: Rasmiy hujjat. – Toshkent, 2023.
3. Boshlang‘ich ta‘lim davlat ta‘lim standarti. – Toshkent: VAZ, 2022.
4. Nuraliyeva M.X. “Nutq madaniyati asoslari”. – Toshkent: Fan, 2021.
5. G‘ulomov N. “Pedagogik texnologiyalar”. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
6. Sodiqova D.J. “Bolalarda dialogik nutqni o‘rgatish”. – Samarqand: Ilm ziyo, 2023.
7. Raxmonqulova Z. “Boshlang‘ich ta‘limda integrativ yondashuv asoslari”. – Toshkent: Ilm, 2022.